

Krigslist - Vilsledning under Ukrainas sommaroffensiv 2022

Ivar Ekman, Per-Erik Nilsson

All warfare is based on deception - Sun Zi¹

Sommaren 2022 påbörjade ukrainska styrkor en markoffensiv för att återta den ryskockuperade staden Cherson södra Ukraina. I november hissades ukrainska flaggor i staden. Men, innan återtagandet av Cherson hade även regionen Charkiv, i nordöstra Ukraina, återtagits. Flera rapporter har tillskrivit den här framgången på slagfältet till ukrainarnas krigslist och vilsledningsförmåga.² Var det så? Och så fall, hur gick det till?

Den 27 juli 2022 publicerades ett inlägg på det ukrainska försvarsdepartementets twitterkonto. Det var en pastisch av Edvard Munchs berömda målning ”Skriet”, där den ångestfyllda figuren bar rysk uniform och bakgrunden var fylld av brinnande stridsfordon märkta med bokstaven ”Z”. Den åtföljande texten lød ”Skriet från #cherson. Avockupering är oundviklig”.³ Inlägget var ingen engångsföreteelse. Det kom som en del av ett flöde av information under juni, juli och augusti om hur en stor offensiv i riktning mot den ryskockuperade staden Cherson i södra Ukraina inte bara var i görningen, utan (kanske) redan hade inletts.⁴

Idag vet vi att den egentliga offensiven för att återerövra Cherson inte började på allvar förrän i oktober samma år. Av allt att döma var det öppna, publika utannonserandet av en attack mot Cherson under sommaren istället vilsledning, i syfte att bereda mark för en annan offensiv, i regionen Charkiv i norr.⁵

I Försvarsmaktens *Doktrin för gemensamma operationer* nämns ”Överraskning” som en av elva krigföringsprinciper, vilket utvecklas: ”Agera på ett sätt som är oväntat och oförutsägbart för motståndaren, använd vilsledning aktivt”.⁶ Vilsledning har, som antyds i citatet från Sun Zi ovan, varit en del av krigföring genom hela mänsklighetens historia. Som operativ metod har den i Väst dock sällan

1 Sun Zi, *Sun Tzu and the Art of War*, i översättning av Lionel Giles (Leicester: Allandale Online Publishing, 2000), s. 3.

2 I föreliggande memo förs ingen juridisk diskussion om krigslist. Det är dock värt att notera att krigslist regleras i folkrätten: ”Som krigslist betecknas handlingar vilka avser att vilsleda en motpart eller att locka denne att begå oöverlagda handlingar, men som icke kränker folkrättens regler tillämpliga i väpnade konflikter, och som icke är förrådiska då de icke falskt utnyttjar motpartens förtroende i vad avser skydd under folkrätten. Följande handlingar utgör exempel på krigslist: användning av camouflaj, skenmål, skenoperationer eller missledande information” (Art. 37(2) 1977 års första tilläggsprotokoll till 1949 års Genèvekonventioner). Dess motsats, alltså det otillåtna, kallas för förrådiskt förfarande.

3 Defense of Ukraine, @DefenceU, Twitterinlägg, 27 juli 2022, <https://twitter.com/DefenceU/status/1552364469069795329>.

4 Se, till exempel: ”Ukraine prepares a counter-offensive to retake Kherson province”, *The Economist*, 3 juli 2022, <https://www.economist.com/europe/2022/07/03/ukraine-prepares-a-counter-offensive-to-retake-kherson-province>; Miller, Christopher och Paul McLeary, ”Ukraine has telegraphed its big counteroffensive for months. So where is it?”, *Politico*, 16 augusti 2022, <https://www.politico.com/news/2022/08/16/ukraine-russia-kherson-00052285>.

5 Den tydligaste, publika bekräftelsen av detta gjordes i en intervju med Taras Berezovets, talesperson för specialförbanden i Bohun-brigaden; Koshiw, Isobel, Lorenzo Tondo och Artem Mazhulin, ”Ukraine’s southern offensive ’was designed to trick Russia’”, *The Guardian*, 10 september, 2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/sep/10/ukraines-publicised-southern-offensive-was-disinformation-campaign>.

6 Försvarsmakten, *Doktrin för gemensamma operationer*, Försvarsmakten, Stockholm, 2020, s. 128.

särskådats och inte heller vidareutvecklats i samma utsträckning som andra principer för krigföring.⁷

Ukraina har under det storskaliga krig som pågått i landet sedan februari 2022 visat att vilseledning fortsatt kan ha en viktig roll i krig, om än anpassat till moderna förhållanden. Detta memo har som målsättning att ta tillvara på en del av dessa erfarenheter.⁸ Syftet är således att beskriva och diskutera hur vilseledning går till i praktiken i ett samtida storskaligt krig i Europa. Som krigföringsprincip kan vilseledning inbegripa en rad olika verksamheter och metoder, från operativ till taktiskt nivå. I det här memot ligger fokus på den vilseledning som sannolikt skedde i samband med offensiven i Charkiv i september 2022, som hädanefter kommer att benämnas ”sommarioffensiven”.

Sommarioffensiven diskuteras således som ett exempel på en sannolik vilseledande kampanj, där en kombination av vilseledning i den fysiska världen och informationsmiljön användes. Memot fokuserar på vilseledning i informationsmiljön och är baserad på observationer och tidigare forskning. Det innebär att vi endast belyser en aspekt av den antagna vilseledningskampanjen som sannolikt innefattade en rad andra moment och taktiker. Memot börjar med vår forskningsbaserade förståelse av begreppen ”informationsoperationer” och ”vilseledning”, samt en kort beskrivning av förutsättningarna för att bedriva vilseledning i dagens digitala informationsmiljö. Memot avslutas med ett antal slutsatser.

VILSELEDNING OCH INFORMATIONSDERATIONER

För att beskriva den ukrainska sommaroffensiven som ett exempel på vilseledning behöver vi först svara på vad vilseledning egentligen är. Som tidigare nämnts handlar det om en mångtusenårig operativ och taktisk krigskonst – från omfattande vilseledningskampanjer till kamouflage och kontraspionage. När vi pratar om vilseledning i det här memot pratar vi om en omfattande operativ princip där en rad olika vilseledande metoder och strategisk mål utgör en helhet.

Trots vilseledningens långa historia är understuderat som operativ princip.⁹ Enligt en vedertagen definition innebär vilseledning ”information (förmedlad via ett uttalande, en handling eller ett objekt) med syftet att manipulera målgrupps beteenden genom att få dem att acceptera en falsk eller förvrängd uppfattning av verkligheten”, alltså hur motståndaren uppfattar deras fysiska, sociala eller politiska omgivning.¹⁰ Den mest grundläggande aspekten av vilseledning är att vilseleda en motståndare avseende egna intentioner och egna förmågor.¹¹

Med utgångspunkt i den här förståelsen av vilseledning, framgår att information är centralt eftersom vilseledning beror på hur målgruppen tolkar och agerar på olika typer av information.¹² Ett sätt att förmedla vilseledande information inom militära sammanhang är via planerade och koordinerade informationsoperationer. Den aktör som bedriver en informationsoperation har i avsikt att förmedla information till olika målgrupper – motståndaren och andra relevanta grupper – i syfte att påverka deras

7 När det kommer till utveckling av vilseledning som en operativ princip förefaller det som att västliga militärer med tiden har tonat ner vikten av vilseledning, samtidigt som Västs strategiska motståndare har välutvecklade teorier som integreras i operativ verksamhet. Se till exempel: Michael G. Anderson, ”Success”, *Military Strategy Magazine* 8, nr. 2 (2022).

8 Detta memo är en del av FOI:s och författarnas vidare studier av ukrainsk verksamhet inom strategisk kommunikation och informationsoperationer som sker på uppdrag av Försvarsstabens Kommunikationsavdelning (EST KOMM).

9 Inom den akademiska forskningen om vilseledning beror bristen sannolikt på att tillgången till empiri begränsas av sekretess, vilket innebär att tillgången till empiri är avhängig när deltagande parter i konflikt och krig beslutar att lyfta på sin sekretess. Ett resultat av detta är att mycket av den litteratur som har identifierats för detta memo bygger på historiska exempel. Se vidare: Mark Lloyd, *The Art of Military Deception* (Barnsley: Pen & Sword, 2003); Barton Whaley, *Stratagem: Deception and Surprise in War* (Norwood: Artech House, 2007).

10 Citatet är från Barton Whaley och i original: ”Information (conveyed by statement, action, or object) intended to manipulate the behavior of others by inducing them to accept a false or distorted perception of reality—their physical, social, or political environment.” Barton Whaley, ”The Prevalence of Guile: Deception through Time and across Cultures and Disciplines”, Foreign Denial & Deception Committee, National Intelligence Council, Office of the Director of National Intelligence, Washington, 2007: 1-101, s. 6, <https://cryptome.org/2014/08/prevalence-of-guile.pdf>. För vidare diskussion om definitioner, se: Robert M. Clark och William L. Mitchell, *Deception: Counterdeception and Intelligence* (Los Angeles och London: Sage, 2019).

11 Michael I. Handel, ”Intelligence and Deception”, i *Military Deception and Strategic Surprise*, red. John Gooch och Amos Perlmutter (London och New York: Routledge, 1982), 122-154, s. 126.

12 Robert M. Clark och William L. Mitchell, *Deception: Counterdeception and Counterintelligence* (Thousand Oaks: Sage, 2019), s. 31-44; Barton Whaley, ”Toward a General Theory of Deception”, i *Military Deception and Strategic Surprise*, red. John Gooch och Amos Perlmutter (London och New York: Routledge, 1982), 178-192.

handlingar på ett sätt som ligger i linje med aktörens målsättning och vilja.¹³

Informationsoperationer kan vara både informativa och vilseledande. För en försvarsmakt med målsättningen att skydda en stats befolkning kan en informativ informationsoperation handla om att förmedla information till befolkningen, exempelvis om åtgärder som kommer att vidtas vid ett förändrat säkerhetsläge. En vilseledande informationsoperation handlar däremot ofta om att med information manipulera en motståndare till underläge. I båda fallen syftar informationsoperationen till att påverka beteendet hos målgruppen; i det första fallet kan det handla om att få den egna befolkningen att ta sig till skyddsrum och i det andra att överraska en motståndare på slagfältet, som vid den ukrainska sommaroffensiven.

För att fördjupa förståelse av vilseledning är tre aspekter centrala. För det första, som diskuterats ovan, kräver en lyckad vilseledning en reaktion från den som blir vilseledd, som gynnar den som utför vilseledningen. Vilseledning involverar således både avsändare och mottagare.¹⁴

För det andra består vilseledning i grova drag av två grundläggande metoder, nämligen passiv vilseledning och aktiv vilseledning (inom den engelskspråkiga litteraturen benämns dessa aspekter även som "dissimulation" och "simulation").¹⁵ Passiv vilseledning handlar om att dölja något för motståndaren, exempelvis placering av materiel, personal, intentioner, och förmågor. Aktiv vilseledning innebär att få motståndaren att tro att materiel, personal,

intentioner och förmågor är något annat än vad de egentligen är, samt att få motståndare att agera baserat på detta.¹⁶ Oavsett om det handlar om passiv eller aktiv vilseledning är hemlighetsmakeri, eller operationssäkerhet, ett avgörande element för att inte motståndaren ska kunna dra slutsatsen att vilseledning faktiskt pågår.¹⁷

Slutligen är frågan om varför vilseledning är viktigt relevant. Först och främst är det ett aktivt val att bedriva vilseledning, men vilseledning har inget egenvärde och vinner inga krig som enskild princip. Det är när vilseledning utförs som en integrerad del av andra handlingar (militära kampanjer och operationer) som den tjänar ett syfte.¹⁸ Inom litteraturen påpekas även att vilseledning kan stärka en parts förmågor och utnyttja svagheter hos motståndaren för att nå framgång på slagfältet, till en lägre kostnad av både materiel och människoliv.¹⁹ Det gäller i synnerhet vid pågående konflikt, när möjligheter till attack är få. Bara misstanken om att motståndaren använder vilseledning kan försvara beslutsfattande, exempelvis var försvarsinsatser ska koncentreras.²⁰

ATT KONTROLLERA BILDEN AV KRIG

Även om vilseledning är en mångtusenårig taktik med många konceptuellt tidlösa aspekter, är förutsättningarna för att bedriva vilseledning föränderliga. Det gäller inte minst för vilseledande militära operationer som använder dagens digitala informationsmiljö.²¹ Krigföring förändras i takt med teknologiska framsteg och

13 Både militär doktrin och litteratur betonar vikten av att dessa operationer är noggrant planerade och integrerade med övrig militär verksamhet. Den svenska Försvarsmaktens definition lyder: "Informationsoperationer samordnar och planerar Försvarsmaktens operationer i informationsmiljön, för att i alla konfliktnivåer stödja insatschefens målsättningar. Det görs genom att influera målgruppers uppfattning av data, information och aktiviteter i syfte att påverka motståndarens eller andra aktörers agerande." Se: *Doktrintillägg: Militärstrategisk kommunikation*, Försvarsmakten, Stockholm, 2023, s. 26. I Natos doktrin för strategisk kommunikation beskrivs informationsoperationer som en stabstjänst bestående av fyra funktioner: analys, planering, integration och utvärdering. Den övergripande definitionen är: "A staff function to analyze, plan, assess and integrate information activities to create desired effects on the will, understanding and capability of adversaries, potential adversaries and audiences in support of mission objectives." Se: North Atlantic Treaty Organization (NATO), *AJP-10.1 (Edition A Version 1)*, NATO Standardization Office (NSO), 2023, s. 14-15. För en diskussion om cyberoperationer inom både en militär och civil kontext, se: E. Hiltunen och A. M. Huhtinen, "Future of Information Influence Operations: Scifi as a Tool", *Journal of Information Warfare* 21, nr 4 (2022): 79-99.

14 Donald C. Daniel, "Propositions of Military Deceptions", i *Military Deception and Strategic Surprise*, red. John Gooch och Amos Perlmutter (London och New York: Routledge, 1982), 155-177, s. 156.

15 Hy Rothstein och Barton Whaley, red., *The Art and Science of Military Deception* (Boston och London: Artech House, 2013), s. 19; Barton Whaley, "Toward a General Theory of Deception", i *Military Deception and Strategic Surprise*, red. John Gooch och Amos Perlmutter (London och New York: Routledge, 1982), 178-192.

16 R.V. Jones, "The Principles of Security", i *The Art and Science of Military Deception*, red. Hy Rothstein och Barton Whaley (Boston och London: Artech House, 2013), 23-24.

17 Exempel på vilseledning på taktisk nivå: Kamouflage, attrapper, simulering av aktivitet, falska order och meddelanden och koncentration av aktivitet. För en mer omfattande lista, se: Jones, "The Principles of Security".

18 Clark och William, *Deception*, s. 6.

19 Michael I. Handel, "Intelligence and Deception", i *Military Deception and Strategic Surprise*, red. John Gooch och Amos Perlmutter (London och New York: Routledge, 1982), 122-154, s. 122.

20 Handel, "Intelligence and Deception", s. 128.

21 Per-Erik Nilsson, Sofia Olsson och Ivar Ekman, *Den nya informationsmiljöns topografi – Teknik, människa och strategi i osäkerhetens tidevarv*, FOI-R--5342--SE, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), Stockholm, 2022: <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI-R--5342--SE>

teknisk utveckling. Digital teknik och virtuella nätverk, internet och alltmer avancerade sensorer som mobiltelefonen, har inneburit stora förändringar operativt och taktiskt.²² Autonoma vapensystem, satellitkommunikation och maskininlärning har blivit integrerade delar av dagens krigföring. Den som ligger i framkant i teknikutveckling har ett övertag. Ukrainas dåvarande överbefälhavare, Valerij Zaluzjnyj, framhöll exempelvis hösten 2023 att Ukraina och Ryssland precis ”som under det första världskriget har nått en sådan nivå av teknisk utveckling att vi befinner oss i ett dödläge.”²³ För att bryta dödläget underströk han att ”det behövs något nytt” och jämförde detta ”nya” med krutets uppfinnande; alltså något revolutionerande.

Zaluzjnyj beskrev en grundläggande aspekt av dödläget: ”Det finns en enkel förklaring, vi ser allt fienden gör och den ser allt vi gör.”²⁴ Dödläget beskrivs med andra ord som ett informationsdödläge där ingen part lyckas nå informationsövertag. Redan på 1980-talet pekade forskare på att den tidens satelliter, elektroniska metoder för underrättelseinhämtning och flygfotografier innebar att det var ”mycket svårare att dölja militära förmågor” än tidigare.²⁵

Utvecklingen kompliceras ytterligare eftersom det inte bara är själva krigföringen på slagfältet som förändras, utan även den publika bilden av krig. Tidigare var bilden av krigets verklighet relativt kontrollerad. De som hade tillgång till den och förmedlade den till omvärlden var militära talespersoner och journalister. Tillsammans utgjorde de krigets mediala grindvakter. Idag har aktörerna mångfaldigats. Enskilda soldater kan i realtid sända ut bilder av kriget till en världspublik, och icke-statliga aktörer kan på avstånd delta i kriget på sätt som tidigare var reserverat för statliga aktörer – genom spionage, kontraspionage, sabotage och psykologisk

krigföring.²⁶ Vem som helst med en internetuppkoppling kan bli en ”cybersoldat” eller en ”informationskrigare” och amatöranalytiker kan via sociala medier utföra avancerade analyser av krigets utveckling via bilder förmedlade av privata företag.²⁷

Bilderna av dagens krig utgörs således av ett sammelsurium av data förmedlade av en mångfald av aktörer, inte sällan med oklara källor. Mer data innebär dock inte alltid bättre information. I själva verket kan denna uppsjö av tillgängliga data få motsatt effekt.²⁸ Vi drunknar i data och får svårt att sälla ut det relevanta från det irrelevanta, både som betraktare av krig och som analytiker av det.²⁹ Att kontrollera bilden av kriget har blivit än mer centralt än tidigare.³⁰

Med utgångspunkten att vilseledning handlar om att dölja verkliga intentioner eller att presentera en falsk verklighet för en motståndare, vilken i sin tur bygger på hemlighetsmakeri, innebär det att vilseledning torde bli alltmer komplex att genomföra i situationer där en global publik i realtid kan avslöja vilseledande data och manövrar.

Från det alltjämt pågående kriget i Ukraina finns det ett flertal rapporter om att klassiska vilseledande metoder har använts. Bland annat ska ukrainska trupper ha använt sig av fejkade HIMARS-system för att få ryska trupper att skjuta på fel mål.³¹ Det tydligaste exemplet på en storskalig vilseledningsoperation är dock sommaroffensiven 2022, vilken beskrivas mer ingående nedan.

DEN UKRAINSKA SOMMAROFFENSIVEN

Cherson är en större stad i södra Ukraina, 30 kilometer uppströms floden Dneprs utlopp i Svarta havet. Det är den enda ukrainska regionhuvudstaden som Ryssland lyckades erövra i den inledande fasen av den fullskaliga invasionen, i mars 2022. Eftersom staden är belägen på Dneprs högra (västra) sida är den strategiskt utsatt för

22 Se: Isaac R. Porche III, *Cyberwarfare: An Introduction to Information-Age Conflict* (Boston och London: Artech House, 2020).

23 Citat i original: ”Just like in the first world war we have reached the level of technology that puts us into a stalemate”. Valerij Zaluzjnyj i ”Ukraine’s commander-in-chief on the breakthrough he needs to beat Russia”, *The Economist*, 1 november 2023, <https://www.economist.com/europe/2023/11/01/ukraines-commander-in-chief-on-the-breakthrough-he-needs-to-beat-russia>.

24 Citat i original: ”The simple fact is that we see everything the enemy is doing and they see everything we are doing”. Citat i original: ”Just like in the first world war we have reached the level of technology that puts us into a stalemate”. Zaluzjnyj i ”Ukraine’s commander-in-chief”.

25 Handel, ”Intelligence and Deception”, s. 133.

26 William Merrin, *Digital War: A Critical Introduction* (London and New York: Routledge, 2019), s. 38.

27 Ivar Ekman och Per-Erik Nilsson, ”Folkets underrättelsetjänst - öppna källor, OSINT och Ukraina”, FOI Memo 7888, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), Stockholm, 2022, <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI%20Memo%207888>.

28 Ben O’Loughlin, ”Towards a Third Image of War: Post-Digital War”, *Digital War* 1, nr 1 (2020): 123–30.

29 Se till exempel: Van Puyvelde, Damien, Stephen Coulthart and M. Shahriar Hossain, ”Beyond the Buzzword: Big Data and National Security Decision-Making”, *International Affairs* 93, nr 6 (2017): 1397–1416.

30 Andrew Hoskins och Ben O’Loughlin, ”Arrested War: The Third Phase of Mediatization”, *Information, Communication & Society* 18, nr 11 (2015): 1320–1338.

31 John Hudson, ”Ukraine lures Russian missiles with decoys of U.S. rocket system”, *Washington Post*, 30 augusti 2022, <https://www.washingtonpost.com/world/2022/08/30/ukraine-russia-himars-decoy-artillery/>.

en ockupationsstyrka som har sina försörjningslinjer på flodens motsatta sida. Det var därför tydligt tidigt i kriget att om Ukraina hade förmåga att inleda offensiva operationer för att återerövra ockuperade områden, skulle Cherson vara ett prioriterat mål.³²

Rapporter om en nära förestående ukrainsk offensiv mot Cherson började spridas redan i slutet av maj 2022.³³ Strider i området pågick kontinuerligt från det att den ryska framryckningen upphörde och linjerna stabiliserades i april, men från början av sommaren kommunicerades även lokala ukrainska attacker som delar av en större planerad operation, bland annat av chefen för den ukrainska militära underrättelsetjänsten, Kirilo Budanov.³⁴ I början av juli uppmanades också invånare i Cherson-regionen att evakuera, för att ukrainskt ”artilleri behöver operera, eftersom vi måste använda våld för att befria vårt land från rysk ockupation”, som den biträdande ukrainska premiärministern (tillika ministern för återintegration av tillfälligt ockuperade områden) Iryna Veresjtjuk uttryckte det.³⁵ Under samma period gavs utländska journalister tillträde till frontlinjen och rapporterade att de fick höra att det som skedde där var en del av förberedelserna inför en stor motoffensiv.³⁶ Detta skedde samtidigt som budskapet spreds på sociala medier. Den 29 augusti uppmanade ukrainska södra militärregionen till operativ tystnad kring händelser vid frontlinjen.³⁷ I samband med detta omdisponerade Ryssland sina styrkor söderut, för att stärka försvaret kring Cherson. Enligt ett antal av varandra oberoende rapporter kom delar av dessa styrkor från

Charkiv-regionen.³⁸ I vilken mån skälet var den ukrainska vilseledningen diskuteras under nästa rubrik.³⁹

Någon storskalig motoffensiv med syfte att återerövra Cherson inleddes dock aldrig under sommaren 2022. Istället attackerade ukrainska styrkor i början av september ryska linjer i norr, i Charkivregionen, där offensiven under loppet av fyra veckor återerövrade 12 000 kvadratkilometer.⁴⁰ Några detaljer om hur denna offensiv förbereddes, förutom i förhållande till Cherson, är i dagsläget svåra att få tillgång till från öppna källor. Det finns dock uppgifter om att ukrainska styrkor i Charkivregionen fokuserade på att minska information- och underrättelseflödet till den ryska sidan genom att identifiera och avlägsna potentiella informatörer på den ukrainska sidan.⁴¹

Offensiven i Cherson påbörjades på allvar i oktober 2022. Den 9 november beordrade den ryska försvarsministern Sergej Shoigu att ryska styrkor skulle dra sig tillbaka till Dneprs vänstra strand, och staden befriades av den ukrainska militären den 11 november.

NYCKELN TILL FRAMGÅNG

Av allt att döma genomförde Ukraina en vilseledningskampanj under sommaren 2022 där informationsmiljön var en central arena. Trots att många detaljer fortfarande inte är kända – och sannolikt aldrig kommer vara öppen information – går det ändå att konstatera att den publika delen av operationen var relativt enkel. Med hjälp av klassiska PR-metoder, som officiella uttalanden, genom

32 Se exempelvis: Tim Lister, Paul P. Murphy och Celine Alkhadi, ”Ukrainians disrupt and derail Russian offensive as war moves to new phase”, *CNN.com*, 28 mars 2022, <https://edition.cnn.com/2022/03/27/europe/ukraine-russia-conflict-new-phase-intl-cmd/index.html>.

33 Bland annat publicerade ukrainska generalstaben ett twitterinlägg med budskapet ”Håll ut Cherson, vi kommer!”, i General Staff Ukraine [Генеральний штаб ЗСУ], @GeneralStaffUA, Twitterinlägg, 29 maj 2022, <https://twitter.com/GeneralStaffUA/status/1530803730576289793>. Se även David Axe, ”Ukraine Has Launched Its Southern Counteroffensive”, *Forbes*, 28 maj 2022, <https://www.forbes.com/sites/davidaxe/2022/05/28/ukraine-finally-has-launched-its-southern-counteroffensive/>.

34 ”Ukraine should see impact of Kherson counterattack from August, spy chief says”, *Reuters*, 25 juni 2022, <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-should-see-impact-kherson-counterattack-august-spy-chief-2022-06-25/>.

35 ”Ukrainian Deputy PM calls on citizens to evacuate from the country’s south”, *Polskie Radio*, 9 juli 2022, <https://www.polskieradio.pl/395/7785/artykul/2996811,ukrainian-deputy-pm-calls-on-citizens-to-evacuate-from-the-country%E2%80%99s-south>.

36 Se exempelvis: Michael Schwartz, ”Eyeing a City Captured by Russia, Ukraine Prepares an Ambitious Counterattack”, *New York Times*, 25 juli 2022, <https://www.nytimes.com/2022/07/25/world/europe/ukraine-kherson-russia-counterattack.html>.

37 Ukraine Media Center Ukrinform, ”Natalia Humeniuk, Head of United Coordinating Press Center of Security & Defense Forces of South of Ukr”, *Youtube*, 29 augusti 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=7Yn03fjoy8w>.

38 Se exempelvis: Jeff Hawn, ”Ukraine’s Counteroffensive Exposes Russian Army’s Weaknesses”, *New Lines Institute*, 7 oktober 2022, <https://newlinesinstitute.org/strategic-competition/russia/ukraines-counteroffensive-exposes-russian-armys-weaknesses/>, Igor Kossov, ”Russia masses forces in south ahead of counterattack”, *The Kyiv Independent*, 8 augusti 2022, <https://kyivindependent.com/russia-masses-forces-in-south-ahead-of-counterattack/>, Institute for the Study of War, ”Russian Offensive Campaign Assessment, August 4”, 4 augusti 2022, <https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-august-4>.

39 Ukrainarna själva hävdar att så var fallet. Se: Isobel Koshiw, Lorenzo Tondo och Artem Mazhulin, ”Ukraine’s southern offensive ‘was designed to trick Russia’”, *The Guardian*, 10 september, 2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/sep/10/ukraines-publicised-southern-offensive-was-disinformation-campaign>.

40 ”Ukraine must demine 12,000 km2 of liberated areas in Kharkiv region: official”, *Reuters*, 21 september 2022, <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-must-demine-12000-km2-liberated-areas-kharkiv-region-official-2022-09-21/>.

41 Koshiw, Tondo och Mazhulin, ”Ukraine’s southern offensive”.

att ge journalister tillgång till fronten och sociala medier-budskap, skapades en förväntan om en nära förestående offensiv, som fick stor spridning.

Att detta fick genomslag i informationsmiljön beror troligtvis på att Ukraina istället för att skapa en alternativ verklighet (simulation) fokuserade på att gömma sina avsikter och skapa handlingsutrymme (dissimulation). Ukraina förefaller med andra ord ha använt sig av det faktum att en offensiv i Cherson faktiskt förbereddes, och därför var trolig, för att dölja att ukrainska styrkor planerade att vänta och samtidigt förberedde en attack i Charkiv. Detta kan tolkas som att Ukraina anpassade vilseledningsoperationen till den nya, mer komplexa informationsmiljön genom att noggrant välja ett tillfälle där den tillgängliga, ökade informationsmängden inte spelade så stor roll. Detta eftersom risken för att vilseledningen skulle avslöjas på grund av att det som skedde på marken inte svarade mot bilden som förmedlades var låg. Det var istället sekvensen av händelser, *när* något skulle hända *var*, som var fokus för operationen.

I vilken mån denna vilseledningsoperation påverkade det ryska beteendet är, baserat på tillgängliga källor, omöjligt att fastslå med säkerhet. Men med antagandet att den ryska omdisponeringen av styrkor söderut åtminstone till del berodde på den ukrainska vilseledningen är det värt att ställa frågan vad i så fall skälet till denna framgång bestod i? Med utgångspunkt i litteraturen går det att skapa ett antal hypoteser. En sådan är att den ryska militärledningen underskattade Ukrainas förmåga att genomföra två större operationer inom en kort tidsrymd och därför var oförmögna att ta in data som talade för att det ändå var på väg att hända. Stödet för den här hypotesen är att det ryska ledarskapet tydligt hade underskattat den ukrainska förmågan dithills under kriget, som vid sommaroffensiven hade pågått drygt sex månader. En näraliggande hypotes är att Ryssland faktiskt inte hade – eller inte trodde sig behöva ha – en så komplett bild av vad som hände på den ukrainska sidan som både dagens informationsmiljö och avancerade så kallade

ISR-förmågor möjliggör, och som de därför skulle ha kunnat ha.⁴² En tänkbar förklaring är att de brister i den ryska underrättelseapparaten, som blottlagts i samband med den fullskaliga invasionen, kanske hade mindre att göra med att förmågorna inte fanns och snarare berodde på att det ryska ledarskapet inte tog hänsyn till tillgänglig information, utan istället agerade utifrån föreställningar om den egna och ukrainska förmågan. Kognitiv bias och organisatorisk dysfunktionalitet är återkommande fenomen inom underrättelseverksamhet, och därför ett tacksamt (och ofta prioriterat) mål för vilseledning.⁴³

En ytterligare hypotes är att Ryssland helt enkelt saknade förmåga att bygga ett tillräckligt försvar på två olika håll av fronten, och var tvungna att prioritera – och att Ukrainas vilseledning genomfördes med förståelse för att så var fallet. Något som tyder på detta är att Ryssland i mitten av september, efter att Ukraina hade erövrat stora delar av Charkiv-regionen, inledde en stor, partiell mobilisering, något som tidigare hade undvikits. Samtidigt var omdisponeringen av ryska styrkor söderut i slutändan ineffektiv, i det att Cherson återerövrades av Ukraina i november. Detta kan tyda på att Ukraina i sin vilseledning utnyttjade – och eventuellt medvetet riktade in sig på – bristande rysk förmåga att, precis som i hypotesen ovan, ta in data som motsade verkligheten på slagfältet, också på grund av politiska skäl. Att redan i början av den fullskaliga invasionen mobilisera nya trupper skulle vara ett implicit erkännande av att den kommunicerat korta ”militära specialoperationen” de facto var en invasion som lett till ett fullskaligt krig.

En sista hypotes, baserad på hur historien om vilseledning ser ut, är att mycket hände under sommaren 2022 som inte fick genomslag i öppna kanaler. En effektiv metod som beskrivs rikligt i litteraturen är vilseledning genom att förse både motståndare och allierade med falska underrättelser.⁴⁴ I vilken mån detta och andra liknande dolda insatser genomfördes i detta fall är dock idag inte känt.

42 ISR är en akronym av engelskans *intelligence, surveillance* och *reconnaissance*.

43 Se: Martha Whitesmith, *Cognitive Bias in Intelligence Analysis: Testing the Analysis of Competing Hypotheses Method* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2020). För en ingående analys av det ryska ledarskapet i relation till tematiken och den så kallade ”autokratins underrättelseparadox”, se: Dylan Huw, David V. Gioe, och Elena Grossfeld, ”The Autocrat’s Intelligence Paradox: Vladimir Putin’s (Mis) Management of Russian Strategic Assessment in the Ukraine War”, *The British Journal of Politics and International Relations* 25, nr 3 (2023): 385–404. För en diskussion om ryska sårbarheter för vilseledning, se: Mykhaylo Zabrodskyi, Jack Watling, Oleksandr Danylyuk V och Nick Reynolds, *Preliminary Lessons in Conventional Warfare from Russia’s Invasion of Ukraine: February–July 2022*, Royal United Services Institute for Defence and Security Studies (RUSI), London, 2022: <https://static.rusi.org/359-SR-Ukraine-Preliminary-Lessons-Feb-July-2022-web-final.pdf>.

44 Se: Lloyd, *The Art of Military*; Whaley, *Stratagem*, s. 9.

SLUTSATSER

Ukrainas sommaroffensiv 2022 pekar på att storskaliga vilseledningskampanjer är genomförbara och kan vara effektiva. Men det är inte enkelt. Som forskarna Huw Dylan, David Gioe och Joe Littell skriver, nådde Ukraina framgång i en situation där ”ukrainska styrkor har använt sig av en kombination av noggrann planering, bra underrättelser, operationell säkerhet, briljant genomförande och en stor skopa tur”.⁴⁵ Utifrån antagandet att sommaroffensiven byggde på en vilseledningskampanj, visar den hur viktigt det är att vara fullt medveten om förutsättningarna för att genomföra kampanjer av det här slaget. De behöver antingen vara så väl planerade att de fullt ut tar hänsyn till komplexiteten i informationsmiljön, eller genomföras där de yttre förutsättningarna (framförallt militära, men även i förhållande till andra faktorer) är goda nog för att kampanjen ska få effekt.

Den sannolika ukrainska vilseledningskampanjen kan också vara ett exempel på den bredare kommunikationsförmågan i Ukraina, som beskrivits i detalj i andra sammanhang,⁴⁶ vilket skulle understryka insikten att framgångsrik vilseledning beror på kreativitet och flexibilitet. Inom litteraturen om vilseledning framhåller en del forskare just dessa aspekter som viktiga framgångsfaktorer. Som en forskare uttrycker det behövs det ”konstnärer” bland ”byråkrater”.⁴⁷

När det gäller effekterna av sommaroffensiven syns, utöver de direkta effekterna på slagfältet, tre andra effekter som rör bilden av kriget. Ukrainas framgång med kampanjen visade förmåga och motståndskraft – att Ryssland inte bara kunde motstås utan även bekämpas – vilket sannolikt bidrog till att stärka moralen och försvarsviljan i Ukraina. Internationellt, bland Ukrainas

allierade, blev offensiven ett intyg på att Ukraina kunde nå framgångar med stöd utifrån. För Ryssland ledde detta sannolikt till ytterligare sänkt moral i armén,⁴⁸ samt att informationsbubblan på hemmafronten sprack. Efter att det stod klart att Ryssland led stora förluster började det talas om ett ”krig” i stället för en ”specialoperation” i ryska nyhetsmedier, vilket tidigare hade slagits ned med hård censur.⁴⁹ I december 2022 använde även Putin ordet ”krig” för att beskriva utvecklingen i Ukraina.⁵⁰

Sommaroffensiven kan även tänkas få effekter gällande vilseledning på den operativa nivån framöver. På kort sikt konstaterar litteraturen att en framgångsrik vilseledningskampanj kan göra att liknande kampanjer blir svårare att genomföra, eftersom motståndaren blir medveten både om att de görs och sina egna svagheter.⁵¹ Samtidigt påpekar andra författare att framgång även ger positiva effekter, i det att motståndaren blir än mer osäker, eftersom vilseledning måste ses som en konstant faktor i allt som motståndaren gör eller antas göra.⁵²

På längre sikt är det värt att knyta an till intervjun med den ukrainska befälhavaren Valerij Zhalusnij som nämndes ovan. Kriget i Ukraina är idag i en helt annan fas än det var under sommaren 2022. Baserat på tidigare lärdomar av vilseledningens roll i situationer som denna, kan vilseledning komma att spela en allt viktigare roll.

För att citera den amerikanske professorn i maritim krigföring Michael I. Handel: ”Medan det är en överdrift att säga att framgångsrik vilseledning ensam möjliggör att vinna krig, är det just när resurserna är ansträngda och uppgifterna många, när styrkorna är jämnt matchade och utfallet är osäkert, som framgångsrik vilseledning blir som viktigast”.⁵³ ■

45 Huw Dylan, David V. Gioe och Joe Littell, ”The Kherson Ruse: Ukraine and the Art of Military Deception”, *Modern War Institute*. 12 oktober 2022: <https://mwi.westpoint.edu/the-kherson-ruse-ukraine-and-the-art-of-military-deception/>.

46 Ivar Ekman och Per-Erik Nilsson, *Ukraine's Information Front: Strategic Communication During Russia's Full-Scale Invasion of Ukraine*, FOI-R--5451--SE, Totalförsvarets forskningsinstitut, Stockholm, 2023, <https://foi.se/rest-api/report/FOI-R--5451--SE..>

47 Handel, ”Intelligence and Deception”, s. 132.

48 Andrew E. Kramer, ”In Southern Ukraine, Signs of Low Russian Morale Amid Retreat”, *New York Times*, 10 oktober 2022: <https://www.nytimes.com/2022/10/10/world/europe/ukraine-war-south.html>.

49 Amanda Lewellyn, ”Here's what their responses say about the political factors weighing on Putin — and how that all might affect his response to the Ukrainian counteroffensive”, *Vox*, 16 september 2022: <https://www.vox.com/podcasts/2022/9/16/23356906/russia-ukraine-war-putin-reactions-counteroffensive>.

50 Mary Ilyushina, ”Putin declares ‘war’ – aloud – forsaking his special euphemistic operation”, *Washington Post*, 22 december 2022: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/12/22/putin-war-ukraine-special-operation/>.

51 Cynthia Gabo, ”The Problem of Deception”, i *The Art and Science of Military Deception*, red. Hy Rothstein och Barton Whaley 29-37 (Boston och London: Artech House, 2013).

52 Handel, ”Intelligence and Deception”, s. 143.

53 Handel bygger sitt resonemang på den brittiske historikern David Dilks: Handel, ”Intelligence and Deception”, s. 146.

